

I.

Každý, kto prečíta moje rozličné knihy, zistí, že som sa častejšie zaoberal jednotou protikladov (*coincidentia oppositorum*) a že som sa ju každým usiloval dokázať pomocou intelektuálneho videnia (*intellectualis visio*), ktoré prevyšuje schopnosť rozumu.

Aby som čitateľovi s jasným pohľadom vytvoril predstavu o tom, predložím mu tajuplný obrazec,¹ pomocou ktorého môže každý nájsť na hranici poznateľných vecí oporu a smer pre svoj slabý intelekt. K tomu ešte uvediem niekoľko významnejších výrokov a názorov mužov, ktorí sa veľmi dobre vyznajú v závažných otázkach, aby si, použijúc tajuplný obrazec, pomocou intelektuálneho videnia mohol posúdiť, nakoľko sa každý z nich priblížuje pravde.

Aj keď sa zdá táto knižička malou, predsa dáva dostatočný návod, ako sa možno dostať od hádanky graficky znázornenej k videniu (*visio*) vo výške a hlbke. Okrem toho každý bude mať možnosť použiť a rozšíriť túto metódu na akékoľvek skúmanie.

Dôvod však, prečo tak Platón v *Listoch*², ako aj veľký Dionysius Areopagita³ zakázali túto mystiku výdať napospas tým, ktorí nič nevedia o pozdvihnutí intelektu, spočíva v tom, že sa takým ľuďom práve tieto vysoké veci budú zdať najsmiešnejšimi.

Zmyslovo založený človek (*homo animalis*) nechápe tieto božské veci, ale pre ľudí, ktorí majú v týchto veciach vycvičený intelekt, niet nič žiaducejšieho. Ak sa tí teda tento výklad na prvý pohľad bude zdať nezmyselný, uvedom si, že presahuje tvoje schopnosti. A keď budeš trochu v ňom pokračovať, vedený veľkou túžbou po poznaní, a niekto ti dá návod ako rozlúštiť hádanku, presvedčíš sa, že len tomuto svetlu možno dať prednosť, a budeš sa tešiť, že si našiel duchovný poklad. A túto skúsenosť nadobudneš za niekolko dní.

Teraz pristúpim už k veci. Najprv vysvetlím, prečo som dal knihe nadpis *Beryl* a čo tým zamýšľam.

2. KAMEŇ

Beryl je jasný, biely a priesvitný kameň, ktorý má tak konkávny, ako aj konvexný tvar. Kto sa cezeň pozrie, uvidí veci, ktoré mu boli predtým neviditeľné. Ak sa duchovným očiam vhodne prispôsobí duchovný beryl, ktorý má zároveň najmenšiu a najväčšiu formu, jeho prostredníctvom sa možno dotknúť nedelitelného prvopočiatku všetkých vecí. Akým spôsobom sa to však deje, chcel by som čo najpresnejšie vysvetliť. Pre lepšie porozumenie musím ešte predtým niečo povedať.

3.

Po prvej, musíš si všimnúť, že prvopočiatok je jeden; podľa Anaxagora⁴ sa nazýva prarozumom (*intellectus*); ním všetko vstupuje do bytia, aby sa sám prejavil. Intelekt totiž rád ukazuje a prejavuje svetlo svojej rozumnosti.

Tvorca-intelekt (*conditor intellectus*) teda, pretože svojim dielam seba kladie za ciel, aby prejavil svoju slávu, vytvára substancie obdané silou poznania, aby mohli vidieť jeho pravdu. Sám ako stvoriteľ ukazuje sa im takým spôsobom, aby ho mohli chápať.

Toto vedieť je prvou požiadavkou, a tá obsahuje aj všetko ostatné, čo treba ešte povedať.

4.

Po druhej, musíš vedieť, že to, čo nie je pravdivé, nejestvuje, ani nie je pravdepodobné.

Ale všetko, čo je, inak je v inom ako v sebe samom. V sebe je totiž ako vo svojom pravdivom bytí, v inom však ako vo svojom pravdepodobnom bytí. Napr. teplo je v sebe ako vo svojom pravdivom bytí, v zohriatom je prostredníctvom podobnosti so svojou teplotou.

Sú tri spôsoby poznania: zmyslové (*sensibilis*), rozumové (*intellectualis*) a duchovné (*intelligentialis*).⁵ Tieto tri druhy poznania prideluje Augustín trom svetom. Zmyslové je pre svoju zmyslovú povahu alebo podobnosť vnútri zmyslov a zmysel je pre svoju senzitívnu povahu v zmyslovom. Práve tak rozumové (*intelligibile*) je v intelekte pre svoju podobnosť s ním a intelekt je ako poznávacia sila (*intellectiva similitudo*) v rozumovom pre podobnosť s ním. A tak je duchovné (*intelli-*

gentiale) v duchu (*intelligentia*) a obrátene. Nech fa neznepokojuje, že sa niekedy duchovné (*intelligentiale*) nazýva rozumovým (*intellectibile*). Nazývam ich však takto so zreteľom na duchovné bytosti (*intelligentiae*).

5.

Po tretie, musíš si pamätať Protagorov výrok, že človek je mierou vecí. Zmyslami totiž meria človek veci vnímateľné zmyslami, intelektom rozumové (*intelligibilia*) a to, čo je nadrozumové (*supraintelligibilia*), dosahuje prekročením svojej poznávacej sily. Robí to na základe predpokladov. Lebo ak vie, že poznávajúca duša (*anima cognoscitiva*) je ciealom a hranicou poznateľného, na základe svojho cítenia vie, že zmyslové veci musia byť také, aby sa mohli vnímať zmyslami; práve tak vie o rozumových veciach, že sa môžu pochopiť rozumom; ale o veciach toto presahujúcich vie, že toto presahujú.

Tak nachádza človek v sebe všetky vytvorené veci ako v základe, ktorý im dáva mieru.

6.

Po štvrté, všimni si, čo hovorí Hermes Trismegistos⁶; že človek je druhým bohom.

Lebo ako je boh stvoriteľom skutočných vecí (*entium naturalium*) a prirodzených foriem, tak je človek tvorcom pojmových vecí (*entium rationalium*) a umeleckých foriem, ktoré nie sú ničím iným ako obrazmi jeho intelektu tak isto, ako sú božie výtvory obrazmi božieho intelektu. Človek má intelekt, ktorý je vo svojej tvorivej činnosti obrazom božieho intelektu, tvorí teda obrazy obrazov božieho intelektu podobne, ako sú vonkajšie umelecké tvary obrazmi vnútornej prirodzenej formy.

Preto meria človek svoj vlastný intelekt silou svojich vlastných diel a podľa nich aj boží intelekt tak, ako sa pravda meria vlastným obrazom. Toto je veda, ktorá sa používa na výklad záhad. A celkom istý pohľad dáva človeku poznáť túto záhadu ako záhadu pravdy, teda vie, že toto je pravda, ktorú si nemožno predstaviť v nejakej hádanke.

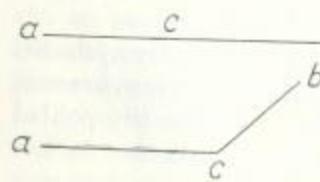
7.

Po tomto stručnom výklade pristúpme teda k veci a začnime od prvopočiatku všetkých vecí. Kedže onen Ind, s ktorým sa Sokrates bavil,⁷ vysmial tých, čo sa pokúšali pochopíť niečo bez Boha, príčiny a pôvodcu všetkého, my ho budeme považovať za nerozdeliteľný prvopočiatok.

Podržme si beryl pred duševným zrakom a pozerajme cez to najväčšie, od čoho nič väčšie nemôže byť, a zároveň aj cez to najmenšie, od čoho nič menšie nemôže byť, a potom si pozrieme počiatok, ktorý predchádza každému veľkému i malému a je celkom jednoduchý a nie je deliteľný nijakým spôsobom delenia, ktorým sa môže každé veľké a malé deliť. A keď sa budeme cez beryl pozerať na nerovnosť, bude predmetom nášho pohľadu nedeliteľná rovnosť, a cez absolútну podobnosť uvidíme počiatok nedeliteľný nijakým spôsobom delenia, ktorým je podobnosť deliteľná alebo premeniteľná: toto je pravda. Lebo predmetom onoho videnia je len pravda, viditeľná cez každú podobnosť, v ktorej najväčšia a najmenšia podobnosť splývajú ako absolútny prvopočiatok každej podobnosti s ňou. Ak cez beryl pozeraame na delenie, bude predmetom nášho pozeraania nedeliteľné spojenie; a práve tak je to s pomerom, vzťahom, krásou a podobným.

8.

Ak si chceš znázorniť toto naše umenie, vezmi do ruky steblo a ohni ho uprostred. Steblo nech je *ab* a stred *c*. Tvrdíme, že pôvodom (počiatkom) plochy a plošného uhla je čiara. Nech je teda steblo čiarou, ktorá je ohnutá nad *c*. Nech je *cb* pohyblivé a pohybuje sa smerom k *ca*.

Pri tomto pohybe vytvára *cb* s *ca* všetky možné uhly. Nikdy však ani jeden nebude taký ostrý, aby nemohol byť ešte ostrejší, a to dovtedy, kým sa *cb* nespojí s *ca*. A ani jeden nebude taký tupý, aby nemohol byť ešte tupší, až kým *cb* nevytvorí s *ca* súvislú čiaru.

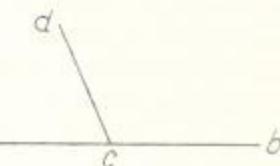
Kedže teda vidíš cez beryl uhol, ktorý je zo všetkých možných uhlov súčasne najväčší a najmenší, nebude pohľad obmedzený nejakým uhlom, ale jednoduchou čiarou, ktorá je pôvodom uhlov, nedeliteľným pôvodom plošných uhlov, nedeliteľným ani jedným spôsobom delenia, ktorým sú uhly deliteľné.

Teda tak, ako toto vidíš, môžeš pomocou tajuplného obrazca vidieť absolútny prvopočiatok.

9.

Zameraj svoju pozornosť na to, aby si sa cez beryl dostal k nedeliteľnému. Pokiaľ totiž najväčšie a najmenšie nie sú jedno, nepozeral si cez najväčšie a súčasne najmenšie, a potom najväčšie nie je najväčším a najmenšie nie je najmenším.

Toto uvidíš jasne, keď z *c* vyvedieš pohyblivú čiaru *cd*. Pokiaľ vytvára jeden uhol s *ca* a druhý s *cb*, dovtedy ani jeden z nich nie je ani najväčší, a ani najmenší. Lebo pokiaľ je tu druhý uhol, ešte vždy môže byť väčší; teda jeden sa stane najväčším len vtedy, keď sa druhý stane najmenším, čo sa nemôže stať, pokiaľ sú tu dva uhly. Ak má teda dvojitost uhlov zaniknúť, na čiare *ab* budeš uvidieť iba *cd* a nijaký uhol. A tak skôr ako sú dva uhly a jednoduchá čiara, musí tu byť najväčší a súčasne najmenší uhol, ktorý však nemožno zobrazit.

Teda jedine počiatok sa javí ako najväčší a súčasne najmenší a všetko vzniknuté môže byť iba podobnosť s počiatkom, pretože od neho ani väčšie ani menšie nemôže byť; tak napr. medzi uhlami ani jeden uhol nemôže byť taký ostrý, aby nemal svoju ostrosť od počiatku, a ani jeden nemôže byť taký tupý, aby nemal takéto svoje bytie od počiatku. Kedže každý ostrý uhol môže byť ešte ostrejší, počiatok musí mať schopnosť vytvoriť ešte ostrejší; a práve tak je to aj pri tupom uhole.

10.

Velký Dionysius, žiak apoštola Pavla, v nádhernom závere v ôsmej kapitole svätej knihy *O božích menách* hovorí toto: „Nerobíme teda nič, čo by bolo cudzie nášmu určeniu, keď cez pozemské, božskému neprimerané obrazy vystupujeme k pôvodcovi všetkého, a tak s úplne čistým a nad svet povzneseným zrakom pozeraame na všetko v prazáklade všetkého a navzájom protikladne vidíme ako jednotné a spojené. Práve z počiatku vecí pochádza samotné bytie a všetko, čo nejakým spôsobom je, každý počiatok a každý koniec.“

A krátko nato pokračuje: „A všetko ostatné práve bytu dakuje, že

je tým, čím je.“ O tomto počiatku tak isto tvrdí, že je koncom a nie je koncom, že stojí a postupuje a že ani nestojí, ani nepostupuje. Podľa neho treba pripustiť, že všetky praoobrazy vecí vopred jesťvujú v jednom nadsubstanciálnom spojení, v príčine ich samých a všetkých vecí.

Hla, ako onen muž, plný milosti božej tu i na rozličných iných miestach jasne potvrdzuje, že je to tak, ako som povedal.

11.

Už z tajuplného obrazca ti je jasné, ako treba chápať, že počiatok je mierou všetkého: zahrňuje totiž všetko to, čo môže byť.

Uhôl, ktorý je najväčší a súčasne najmenší, je skutočnosťou každého možného uhla, nepozná nijaké *viac ani menej*, jesťvuje skôr ako akákolvek kvantita. Nikto totiž nie je taký krátkozraký, aby nevidel, že najjednoduchší uhôl, ktorý je najväčší a súčasne najmenší, zahrňuje v sebe všetky možné uhly, či už veľké, alebo malé, takže ani jeden z uhlov, ktoré by sa mohli vyskytnúť, nemôže byť ani menší ani väčší ako on; a jemu už neprislúcha meno uhla ako všetkých uhlov spolu alebo nijakého uhla. Preto ho nemožno nazvať ani ostrým, ani pravým, ani tupým, lebo nemá ani jednu z týchto foriem, je najjednoduchšou príčinou všetkých.

Ako uvádzá Proklos v komentári k Parmenidovi, Platón má pravdu, keď samotnému počiatku odopiera všetko bytie. Tak aj nás Dionysius⁸ dáva negatívnej teológii prednosť pred pozitívou.

12.

Zdá sa však, že na boha sa lepšie hodí pomenovanie Jedno ako akékolvek iné meno. Tak ho nazýva Parmenides aj Anaxagoras⁹, ktorý hovoril, že *jedno* je lepšie ako *všetko*. Pravda, nesmieš myslieť na číslo jedno, ktoré sa nazýva jednotkou (*monas*) alebo jednotným číslom (*singulare*), ale na jedno, nedeliteľné nijakým spôsobom delenia, chápané bez akejkolvek dvojitosti. Všetko, čo po ňom prichádza, ani nemôže byť, ani sa nemôže chápať bez dvojnosti, takže, ako sme už povedali, na prvom mieste prichádza absolútne jedno, potom jedno s atribútom, napr. jedno súčno, jedna substancia, a tak vo všetkých prípadoch. Teda nič sa nemôže povedať alebo chápať tak jednoducho, aby nebolo jedným s atribútom, s výnimkou jedného, ktoré je vysoko povznesené nad všetko existujúce.

Z toho, že boha musíme nazývať všetkými menami, a ani jedným z nich, ako hovoril Hermes Mercurius¹⁰, vidíš, že všetko okolo tohto je jasne zobrazené v tajuplnom obrazci.

13.

Ešte jedno si musíš všimnúť: ako je všetko stvoriteľné iba obrazom.

Každý potencionálny uhôl sám o sebe hovorí, že nie je pravdou o uhle; pravda totiž neobsahuje ani *viac ani menej*. Keby totiž pravda mohla byť väčšia alebo menšia, nebola by pravdou. Ako by bola vôbec pravdou, keby nebola tým, čím by mohla byť? Teda každý uhôl hovorí o sebe, že nie je pravdou o uhle, pretože by mohol byť aj inakší, ako je. Hovorí však, že uhôl, ktorý je najväčší a súčasne najmenší, pretože nemôže byť inakší, ako je, je sama najjednoduchšia a nevyhnutná pravda o uhle. Teda každý uhôl tvrdí o sebe, že je obrazom onoho pravdivého uhla, pretože je uhôlom, ktorý nie je v sebe samom, ale v niečom inom, v ploche. A preto je pravdivý uhôl v stvoriteľnom alebo zobraziteľnom uhle ako vo svojom obraze.

Správne hovorí Augustín, že všetky stvorenia na otázku, či sú bohom, odpovedajú: „Nie, pretože my samy sme sa neurobili, ale on sám nás stvoril.“¹¹

14.

Z toho teraz dostatočne vidno, aké poznanie môžeme nadobudnúť o bohu, keď vidíme hmlistý obraz; ako hovorí apoštol,¹² len negatívne. Lebo o každom určitom uhle vieme, že jednoducho nie je najväčší a súčasne najmenší.

Teda v každom uhle vidíme negatívne najväčší; vieme o ňom, že jesťvuje, ale že nemôže byť týmto určitým uhôlom; a ďalej vieme, že najväčší a súčasne najmenší uhôl je dokonalá celistvosť (*totalitas*) a dokonalosť všetkých možných uhlov, ich najvnútorejšie centrum a to, čo ich všetky obklopuje.

Ale povahu tohto najväčšieho a súčasne najmenšieho uhla si nemôžeme predstaviť, pretože ani zmysel, ani predstavivosť, ani intelekt nemôžu vnímať, predstavovať si, chápať alebo nazerať to, čo je podobné najväčšiemu a súčasne najmenšiemu.

Tak Platón v *Listoch*¹³ píše, že všetky veci sú v ruke krála všetkého, sú kvôli nemu a on je príčinou všetkých hodnôt. A krátko nato hovorí: „Ludský duch totiž túži dozvedieť sa, aké sú tie príčiny, pričom pozera na druhý, ktoré sú mu príbuzné a z ktorých ani jeden nie je dokonalý; ale u samého krála, ako tam správne píše, nie je nič také.“ Nenazýva totiž bez príčiny prvopočiatok kráľom všetkého. Každý štát je totiž usporiadany podľa vládcu a so zretelom naňho, ním je spravovaný a jestvuje. Teda všetko, čo je v štáte osobitné, je prioritné a spojené vo vládcovi ako jeho samotnosť a život, ako hovorí Proklos¹⁴. Kniežatá, grófi, vojaci, súdcovia, zákony, miery, váhy a ostatné podobné veci, všetko má svoje bytie v královi ako v stelesnení štátu; všetko, čo môže byť v štáte, má v jeho osobe život a bytie ako on sám. Zákon štátu je napísaný na pergamene, v královi je živý zákon, a tak je to so všetkým, čoho je pôvodcom, a všetko, čo má v štáte bytie a meno, má od neho. Preto Aristoteles¹⁵ právom hovorí obrazne o počiatku ako o kniežati, podľa ktorého ako podľa svojho konečného cieľa je usporiadane všetko vojsko a od ktorého má všetko to, čím je.

Pozri, ako je zákon, napísaný na mŕtvom pergamene, v kniežati živým zákonom, práve tak je v prvom všetko životom, čas večnostiou a všetko stvorené stvoriteľom.

Averroes v XI. knihe *Metafyziky* hovorí, že všetky formy sú skutočne v prvom hýbateľovi. A v XII. knihe *Metafyziky* píše, ako Aristoteles popiera Platónove idey a umiestňuje idey i formy do prvého hýbatelia.

To isté tvrdí Albert Velký vo svojich komentároch o Dionysiovi.¹⁶ Hovorí totiž, že Aristoteles nazýva prívú príčinu trojpríčinnou: pôsobiacou (*causa efficiens*), formujúcou (*formalis*) a účelovou (*finalis*). Formujúca príčina je príčina vzorová, a keď sa to takto chápe, Albert Platónovi nič nevyčíta.

Pravdou však je, že boh má v sebe vzory všetkých vecí. Vzory sú však rozumové dôvody. Ale teológovia nazývajú vzormi alebo ideami božiu vôľu, pretože, ako hovorí prorok: „Urobil, ako chcel.“ Ale vôľa, ktorá je v prvom intelekte to isté ako rozum, môže sa správne nazvať pravzorom práve tak ako vôľa vládcu, opierajúca sa o rozumový dôvod, vzorom zákona: „Čo totiž knieža rozhodne, má platnosť zákona.“

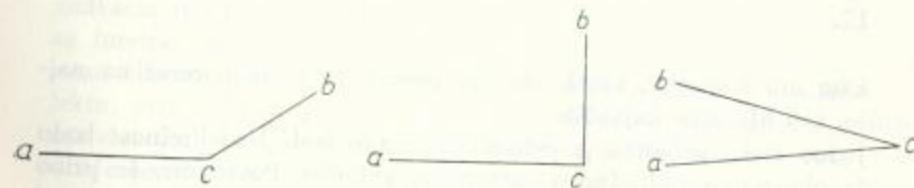
Všetko, čo hovorí Platón, Aristoteles alebo niekto iný, je len to, čo ti ukazuje beryl a hádanka graficky znázornená: „...že sa pravda prostredníctvom svojej podobnosti dostáva všetkému bytiu.“

Tak hovorí Albert na mieste, ktoré sme predtým uviedli: Nejak treba priznať, že z prvého sa vlieva do všetkého jedna forma, ktorá je obrazom jeho súčnosti (*essentia*) a prostredníctvom ktorej všetko od počiatku dostáva bytie. A všimni si, že pravda, ktorá je tým, čím môže byť, je neparticipujúca; ale vo svojom obraze je komunikabilná, a to vo vyššom alebo nižšom stupni, podľa dispozície vnímajúceho. Avicébron v knihe *O prameni života* hovorí, že rozličný odraz bytia (k sebe samému) spôsobuje rozdielnosť jestvujúcich bytosťí: jeden odraz bytia k sebe samému plodí život, dva odrazy — intelekt.

Aby si to pochopil z tajuplného obrazca, predstav si celú vec takto:

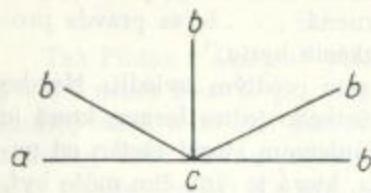
Nech je čiara *ab* obrazom pravdy, čiže nech spája prívú pravdu so samotným nič, *b* je potom v porovnaní s nič koncom obrazu. Toto *b* nech sa pohybuje ponad *c* alebo *c* ponad stred smerom k *a*, a pri tom nech zahrňuje v sebe všetko, čo má bytie; vytvára tak pohyb, ktorým boh volá z nebytia do bytia. Potom je čiara *ab*, pretože vychádza z počiatku, totiž z *a* k *c*, pevná; súčasne ako sa pohybuje, všetko zahrňujúc, je pohyblivá ponad *c* smerom k počiatku.

Pri tomto pohybe tvorí *cb* s *ca* rozličné uhly a *cb* prostredníctvom pohybu rozvíja rozdielnosť obrazu: najprv, keď čiara tvorí tupý uhol,

vytvára v tejto nedokonalej forme obrazu bytie uhla, vo výraznejšej forme jeho život, napokon v najvyššej forme, v ostrom uhle, jeho rozumnosť. Ostrý uhol má väčší podiel na aktivite a jednoduchosti uhla a viac sa podobá počiatku.

Ale aj v iných, napríklad v životných uhloch je bytie obsiahnuté, takže práve bytie dáva tomuto uhlu schopnosť žiť. A aké veľmi rozdielne formy (obrazu) môžu jestvovať medzi bytom, životom a pozná-

vaním a ako sa môžu rozvinúť, vidiš z tajuplného obrazca: ab totiž ako obraz pravdy obsahuje v sebe všetko, čo sa môže rozvinúť; rozvinutie sa deje pohybom. Ako sa však pohyb uskutočňuje, keď jednoduchý počiatok zo seba rozvíja začaté, dá sa názorne zobrazí tak, ako som ukázal. Jednoduchosť počiatku totiž pozostáva z pohyblivého a nepohyblivého, tak ako princíp prírody je princípom pohybu a pokoja.

Ked tvorca-intelekt takto pohybuje cb , rozvíja vo svojej obraznosti idey, ktoré má v sebe, práve tak ako matematik, keď zvýňajúc čiaru do trojuholníka, pohybom zvýňania rozvíja sám trojuholník, ktorý má vo svojej mysli. Tak jasne pochopíš, že si musíš čiaru ab predstaviť ako komunikabilnú pravdu, ktorá je obrazom pravdy nekomunikabilnej, prostredníctvom ktorej jedine je všetko pravdivé pravdivým. A nesmieme ju pokladať za takú absolútну, ako je pravda osebe, ale za takú, ako je v pravdivých veciach.

Samo bytie pravdivých vecí sa nám ukazuje v trojakom stupni: niektoré veci len sú, iné majú zjednodušený obraz pravdy, ich bytie je silnejšie, pretože prostredníctvom svojho bytia zároveň žijú; iné majú ešte jednoduchší obraz; práve tým, že sú, zároveň žijú a poznávajú. Ale čím je bytie jednoduchšie, tým je silnejšie a schopnejšie. Preto je absolútna jednoduchosť alebo pravda všemocná.

17.

Ešte inú hádanku, ktorá nás má poučiť, že treba pozerať na najmenšie, keď hľadáme najväčšie.

Jedno alebo jednotka je jednoduchšie ako bod. Nedeliteľnosť bodu je teda obrazom nedeliteľnosti samotného jedného. Povedzme, že jedno je nedeliteľná a nekomunikabilná pravda, ktorá sa chce ukázať a prejavíť svojou podobnosťou: tak sa symbolicky alebo obrazne kladie jedno a vzniká bod. Ale bod — komunikabilná nedeliteľnosť — v súvislosti nikdy nie je jedno.

Ak priupustíme, aby sa bod tak komunikoval, ako môže, stáva sa telesom. Lebo bod je pre každý druh súvislého bytia a rozmernosti nedeliteľný. Druhy súvislého bytia sú: čiara, plocha a teleso. Druhy rozmernosti sú: šírka a hĺbka. Čiara sa teda zúčastňuje na nedeliteľnosti bodu; lebo akokolvek ju delíme, vždy dostaneme opäť čiaru. Čiara sa

totiž nemôže deliť na nečiaru. Nedá sa deliť podľa šírky ani podľa hĺbky. Plocha sa zúčastňuje na nedeliteľnosti bodu, pretože ju nemožno deliť na neplochu. Nie je deliteľná ani podľa hĺbky, pretože nie je telesom. Teleso sa zúčastňuje na nedeliteľnosti bodu, pretože, aj keď je deliteľné podľa hĺbky, na neteleso sa predsa nemôže deliť.

V nedeliteľnosti bodu sú zahrnuté všetky spomínané nedeliteľnosti, a tým je v nich obsiahnuté aj rozvinutie nedeliteľnosti bodu. Teda všetko, čo sa nachádza na telesu, je iba bod alebo obraz samého jedného. Niet však bodu bez telesa, plochy alebo čiary, pretože je vnútorným princípom, ktorý dáva nedeliteľnosť. Čiara, ako sme objasnili, má však väčší podiel na jednoduchosti bodu ako plocha, a plocha zase väčši ako teleso.

Od pozorovania bodu a telesa prejdí k obrazu pravdy a univerzálu a potom si na jasnejšom príklade budeš môcť utvoriť správny názor na to, čo sme povedali.

18.

Lepšie môžeš pochopiť skutočnosť, keď pozoruješ človeka, ktorý všetko meria.

V človeku najvyšším stupňom poznávacej sily je intelekt, ktorého bytie, oddelené od tela, je samo osebe pravdivé; potom je duša, prirodzenosť a napokon telo. Dušou nazývam silu, ktorá oživuje a dáva živočišné bytie (*esse animale*). Intelekt, ktorý nie je komunikabilný alebo na ktorom nemožno mať podiel pre jeho jednoduchú univerzalitu a nedeliteľnosť, robí sa komunikabilným vo svojom obraze, v duši. Zmyslová poznávacia sila duše sa ukazuje ako obraz intelektu. Prostredníctvom duše sa intelekt oznamuje prirodzenosti človeka a prostredníctvom prirodzenosti človeka, telu. Duša preto pocítuje slobodne, lebo je obrazom intelektu; preto oživuje, lebo je spojená s prírodou. Teda ožívuje prostredníctvom prírody, prostredníctvom seba sa pocítuje. Ak teda duša pôsobí v tele pomocou prírody, je viazaná, ako je napr. pri poznávaní pomocou orgánu viazaná na zvláštnosť orgánu.

Pozrite sa teda na telo a všetky jeho údy, ako aj na zákonitosť a prirodzenosť jednotlivých údov, na ich schopnosť, činnosť a dôležitosť, slovom, na všetko, čo patrí k človeku: to, čo tu nájdeme rozvinuté, nájdeme opäť v intelekte ako v príčine, pôvodcovi a vládcovi, v ktorom je všetko tak ako v pôsobiacej, formujúcej a účelovej príčine. V ňom totiž ako v účinnej moci je všetko obsiahnuté tak, ako sú v moci vládcu obsiahnuté hodnosti a úrady štátu. Podľa formy je v ňom všetko, pretože on všetko formuje, teda všetko je len natoľko sformované, nakoľko je

sformované podla jeho idey. Všetko je v ňom ako cieľ, pretože len kvôli nemu existuje, pretože sám je cieľom a túžbou všetkého. Všetky údy túzia totiž len po nerozlučnom spojení s ním samým ako so svojím počiatkom, najvyšším dobrom a večným životom.

Kto by vedel dostatočne vypočítať, ako duša, ktorá je obrazom intelektu, zahrnuje v sebe všetko oživené a pomocou prirodzenosti dáva život všetkému a ako prirodzenosť človeka ako nástroj zahrnuje v sebe všetko a už vopred vytvorila v sebe každý pohyb a prirodzenosť svojich údov. Intelekt pomocou svojho obrazu, ktorým je v človeku duša schopná vnímania, riadi prirodzenosť človeka a každý prirodzený pohyb, takže sa všetko tvorí podla jeho slova čiže idey alebo vôle.

Tak vo vesmíre, ktorému rozkazuje tvorca-intelekt, jestvuje iba obraz alebo idea samého stvóritela. To je práve tak, ako keby tvorca-intelekt bol zrakom a svoju zrakovú schopnosť by chcel ukázať tým, že by obsahol všetko viditeľné, v čom sa prejavuje: tým by mal v sebe všetko viditeľné a podľa zhody jednotlivých viditeľných vecí, jestvujúcich v jeho pojme, tvoril by všetky viditeľné veci. Totiž vo všetkých viditeľných veciach by sa našla iba zhoda, teda podobnosť so samým ich tvorcom, s intelektom.

19.

Veľmi rozdielne obrazy prinášajú svätí a filozofi: Platón v knihe *O štáte*¹⁷ si volí Slnko, všíma si jeho účinok v zmyslovom svete a od zhody so svetlom nazerania prechádza k tvorcovi-intelektu. Tento obraz používa aj veľký Dionysius.¹⁸ Prirovnanie sa mu veľmi hodí pre zhodu zmyslového svetla so svetlom poznania. Albert¹⁹ volí ako prirovnanie rovnosť, akoby rovnosť čiary, ktorá sa nemôže prijímať tak, ako je, lebo ostáva nedeliteľnou a bez spojenia, dávala všetkému drevu bytie. Ale na svojom obraze, totiž na bytí viazanom na látka, dovoluje zúčastňovať sa rozličným spôsobom akémukoľvek drevu, jednému hrčovite, druhému zakrivene, teda veľmi rozdielne.

Aj teplotu si predstavuje absolútну; a ako sa všetko teplé zúčastňuje na podobnosti tepla a od neho má vlastné bytie, tak si predstavuje aj vzťah tvorca-intelektu k stvoreniu.

Mohlo by sa utvoriť ešte veľa iných príkladov; mnohé som uviedol v *Učenej nevedomosti*, ako aj v iných knihách; ale ten najpresnejší spôsob ani v jednej nemožno dosiahnuť, pretože boží spôsob je nad všetkými spôsobmi. A ak si vezmeš zväčšovacie sklo a pozoruješ spôsob, ktorý je

najväčší a súčasne najmenší a pôvod každého spôsobu, v ktorom sú zhrnuté všetky spôsoby, ale ktorý všetky spôsoby nemôže rozvinúť, budeš si môcť utvoriť pravdivejší obraz o božom spôsobe.

20.

Mohol by si namietnuť, že pozeranie cez beryl predpokladá, že súčnosť môže prijať *viac a menej*, lebo inak nie je možné cez najväčšie a súčasne najmenšie vidieť jej pôvod.

Na to ti odpoviem, že aj keď súčnosť zdanlivo neprijíma *viac a menej*, ak ju porovnáme s bytom a so zvláštnymi realizáciami druhu, predsa sa na *viac a menej* zúčastňuje podľa povahy prijímajúcej látky. Tak napr. Avicenna²⁰ hovorí, že niektorí ľudia vidia boha; tí ľudia, čo majú boží intelekt a božie konanie.

Pozeranie cez beryl bolo známe aj Aristotelovi²¹, ktorý vo svojich úvahách často zisťoval počiatok týmto argumentom: len čo v rozličných veciach zistíme, že je v nich *viac a menej*, musíme sa nevyhnutne dostať k prvému, v ktorom je samo najprv; tak ako sa od tepla, na ktorom sa zúčastňujú rozličné veci, dostaneme k ohňu, v ktorom ako v prameni je teplo najprv a od ktorého všetky ostatné veci dostávajú teplo.

Pomocou onoho pravidla aj Albert hľadá prvé, pramenný základ bytia všetkých bytostí, ktoré sa zúčastňujú súčnosti, ako aj princip poznania, keď takto hovorí: Pretože schopnosť nazerania (*intelligentia*), rozumová (*anima rationalis*) a senzitívna duša (*a. sensitiva*) sa pri procese poznávania spájajú, nevyhnutne musia túto prirodzenosť prijať od niekoho, v ktorom ako v prameni je, a to je boh.

Je však nemožné, aby od neho prijímal rovnako, pretože takto by boli rovnako blízke pôvodu a mali rovnakú silu poznania. Preto sa boh ponajprv prijíma v rozumnosti (*intelligentia*), ktorá má z pravého bytia rozumnosť toľko, koľko sa zúčastňuje na božom lúči. Podobne rozumová duša sa natoliko zúčastňuje poznávacej sily, kolko prijíma z lúča rozumnosti, aj keď sa v nej zatemňuje. Tak aj zmyslová duša (*a. sensibilis*) sa natoliko zúčastňuje poznávania, nakoľko sa do nej vtláča lúč rozumovej duše, aj keď sa v nej zatemňuje. Senzitívna duša je však posledná, a tá neprepustí ďalej poznávaciu schopnosť.

Hovorí však, že rozumová duša nevníma do zmyslu, ak nie je s ňou spojený; a práve tak sa nevlieva *prvé* do *druhého*, ak nie je s ním spojené. Nesmieš to však chápať tak, že by rozumnosť plodila duše,

alebo duša plodila zmysel, ale skôr tak, že lúč bol v *prvom* z nich prijatý od večnej mûdrosti ako vzor a zároveň kľicivá sila *druhého*. A pretože sa onen lúč vždy prijíma len tak, že sa jeho sila zmenší, ani duša neprijíma lúč tak, ako to zodpovedá intelligibilnému bytiu, a ani vegetatívna duša (*anima vegetabilis*) neprijíma nijaký lúč poznania od senzitívnej duše.

Ďalej ten istý Albert Velký²² v uvedenom komentári porovnáva boží lúč, ktorý osvetľuje poznávajúcu prirodzenosť, so slnečným lúcom: ten pozorovaný sám osebe, predtým ako prejde do vzduchu, je univerzálny a jednoduchý. Ked ho prijme vzduch, preniká do hlbky a dokonale ho osvetľuje. Napokon ho prijíma povrch ohraničených telies, kde vytvára rozličné farby podľa toho, ako rozlične ho prijímajú: bielu a jasnú, ak je povrch jasný; čiernu, ak je tmavý; a farby medzi bielou a čiernou podľa toho, aký povrch je medzi týmito krajnosťami.

Tak sa má aj prvočiatok — božia mûdrost alebo božie poznanie — ktorý ako podstata boha ostáva a je nekomunikabilný k svojmu lúču, ktorý je zároveň aj formou poznania, pretože niektoré prirodzenosti tak osvetluje, že môžu poznať jednoduchú podstatu vecí. A tento druh poznania najmä u duchovných bytostí (*intelligentiae*) zodpovedá najsilnejšej svetelnej žiare, ktorú môže stvorenie prijať. V iných je lúč, ktorý nevyvoláva poznanie jednoduchej podstaty, ale zmiešanej s priestorovosťou a časom tak, ako je to u Ľudu. U nich sa totiž poznanie začína zmyslami, a preto je potrebné jedno k druhému priblížiť, keď sa chcú dostat k jednoduchému zrozumiteľnému.

Preto hovorí Izák²³, že rozum vzniká v tieni rozumnosti a zmyslové vnímanie v tieni rozumu, kde zaniká poznanie. Teda vegetatívna duša vzniká v tieni zmyslov a nezúčastňuje sa na lúči poznania, takže by mohla obraz prijať a oddeliť ho od hmoty, aby vzniklo jednoduché poznateľné.

Avicenna²⁴ napokon preberá obraz od ohňa a od rozličného spôsobu jeho byтиja, od éteru až po kameň, kde sa celkom zatemňuje.

21.

Týmto, ako aj ostatným autorom, ktorých diela som čítal, chýbal beryl. Som presvedčený, že keby boli s neochvejnou vytrvalosťou nasledovali veľkého Dionysia, jasnejšie by boli videli pôvod všetkých vecí. Aj komentáre k nemu by boli napísali podľa autorovho zámeru.

Ale len čo sa dostanú k spojeniu protikladov (*coniunctio oppositorum*), vysvetľujú text božského učiteľa podľa disjunktívnej logiky.

Pevne trvať na spojení protikladov je čosi veľké. Lebo aj keď vieme, že sa to musí tak diať, predsa sa často potkýname, keď sa vraciame k diskurzívnomu spôsobu myslenia a usilujeme sa podať rozumové odôvodnenia pre videnie (*visio*), ktoré má už v sebe dokonalú istotu a prevyšuje všetku silu rozumu. A preto potom klesáme od božského k ľudskému a prichádzame s rozumovými úvahami, ktoré sú nestále a menlivé. Platon v *Listoch*, kde hovoril o videní prvej príčiny, tvrdí, že sa to stáva všetkým.

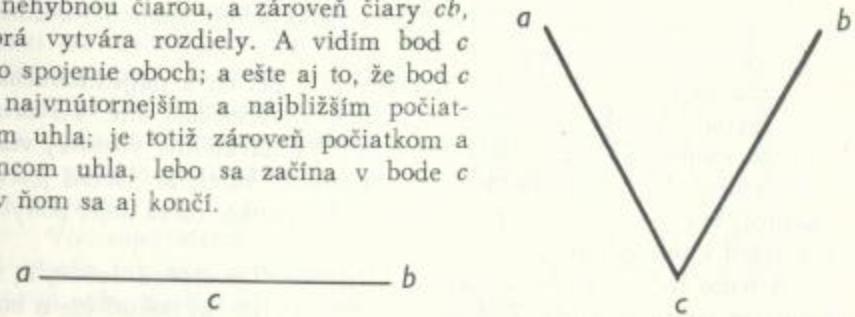
Keby si teda chcel vidieť večnú mûdrost alebo prapôvod poznania, vezmi si len beryl a uvidíš tento prapôvod, lebo je cez to, čo je najväčšie a súčasne najmenšie, poznateľný. A v grafickom znázornení, napríklad o uhloch, vyhľadaj predmety, ktorých prirodzenosť dovoľuje jasné a prenikavé poznanie, napríklad ostré uhly, ale aj iné predmety, ktoré sú tupšie a napokon také ako tupé uhly. A dostaneš všetky možné stupne; a čo som tu povedal, platí aj o všetkom podobnom.

22.

Hádam pochybuješ, že počiatok (pôvod) možno vidieť ako trojjedínky.

Odpovedám: Ani jeden počiatok nie je deliteľný nijakým spôsobom delenia, možno však deliť to, čo je počiatkom zapríčinené alebo spôsobené. Prvopočiatok je teda sama najjednoduchšia a najdokonalejšia nedeliteľnosť. Ale v podstate najdokonalejšej nedeliteľnosti vidím jednotu, ktorá je prameňom nedeliteľnosti. Vidím rovnosť, ktorá je nedeliteľnosťou jednoty, a vidím spojenie, ktoré je nedeliteľnosťou jednoty a rovnosti.

Zachytím to graficky a pozorujem uhol *abc*; na bod *c* pozérám ako na prvý počiatok (pôvod) a na čiary *ca* a *cb* ako na druhý počiatok uhlá; potom bod *c* je trojjediným počiatkom, pretože je počiatkom čiary *ca*, ktorá je nehybnou čiarou, a zároveň čiary *cb*, ktorá vytvára rozdiely. A vidím bod *c* ako spojenie oboch; a ešte aj to, že bod *c* je najvnútorejším a najbližším počiatkom uhlá; je totiž zároveň počiatkom a koncom uhlá, lebo sa začína v bode *c* a v ňom sa aj končí.

Ked sa teda pozérám na c ako na trojjediný počiatok (pôvod), vidím, že je prameňom, odkiaľ najprv vytieká jednota alebo nevyhnutnosť, ktorá všetko zjednocuje a spája. Potom vidím ten istý bod ako počiatok (pôvod); z neho vytieká rovnosť, ktorá všetko, aj veľmi rozdielne, pomocou nevyhnutného pohybu formuje alebo pripodobňuje. Práve tak vidím c ako počiatok, z ktorého pochádza spojenie a zachovanie všetkého, čo je viazané vo forme.

Vidím teda sám najjednoduchší počiatok ako trojjediný, a preto je jeho nedeliteľnosť celkom dokonalá a on je príčinou všetkého, čo vo svojej nedeliteľnej podstate bez trojitej nedeliteľnosti nemôže existovať.

23.

Filozofi sa dostali až k tejto trojici, ktorú odhalili v počiatku (pôvode), preto, lebo postupovali od účinku k príčine.

Anaxagoras a pred ním Hermotimos z Klazomen, ako tvrdí Aristoteles²⁵, bol prvý, čo videl v počiatku niečo duchovné. Platón²⁶ ho chválil a veľmi často čítal jeho knihy, pretože sa mu zdalo, že v ňom našiel učiteľa. A to, čo hovorí o ňom Platón, hovorí aj Aristoteles. Sám Anaxagoras totiž otvoril oči tak Platónovi, ako aj Aristotelovi. Obaja sa však usilovali nájsť tento počiatok (pôvod) pomocou rozumu.

A tak Platón pomenoval počiatok, z ktorého pochádza všetko stvorené, tvorcom-intelektom (*conditor intellectus*) a jeho otca bohom a príčinou všetkého. Po prvej, povedal, že všetko je v prvom ako vo svojej trojnásobnej príčine: v pôsobiacej, formujúcej a účelovej. Po druhé, povedal, že všetko je v tvorcovi-intelekte, ktorý nazýva prvým stvorením boha a tvrdí, že tak pochádza z prvého ako syn z otca. Tento intelekt, ktorý aj Písmo sväté nazýva múdrostou od prvopočiatku, stvorenou skôr ako svet a zrodenou skôr ako všetky stvorenia, menuje tvorcom a zároveň akýmsi sprostredkovateľom medzi príčinou a zapríčineným zmyslovým svetom; a tento sprostredkovateľ vykonáva rozkazy alebo vôľu otca. Po tretie, videl vesmírom sa rozlievať ducha alebo pohyb, spájajúci a udržiavajúci všetko, čo je vo svete.

Teda najprv u boha videl všetky veci v prvom a najjednoduchšom druhu bytia tak, ako je všetko v účinnej a všemocnej sile. Po druhé, videl, že všetko spočíva v najmúdrejšom vykonávateľovi svetovej vlády. A tento druh bytia nazýva druhým. Po tretie, videl, že všetko jestvuje v nástroji vykonávateľa, totiž v pohybe: lebo všetko, čo sa deje, pohybom sa dostáva k dokončeniu.

A tento tretí druh bytia nazval Aristoteles²⁷ svetovou dušou, aj keď nepoužíva tamtie termíny. Zdá sa, že hovorí to isté, aj pokial ide o boha,

totiž že všetko je v ňom ako v trojjedinej príčine a že všetky formy sú v rozumnosti, hýbatelke sveta, a v pohybe, oživenom šlachetnou dušou. Sám však rozmnožuje rozumové bytosti (*intelligentiae*), nositeľky formy, podľa množstva nebeských sfér, pretože ich menuje hybnými silami neba. A predsa ukazuje, že sa podľa jeho pravidla nevyhnutne musíme dostať k onomu, zo všetkých pohybujúcich rozumových bytostí pravému hýbatelovi. A tohto nazýva kniežaťom alebo prvým intelektom.

Ked však Platón uvažoval o množstve rozumových bytostí, prišiel na intelekt, na ktorom sa zúčastňujú všetky rozumové bytosti, aby boli rozumovými bytosťami. A pretože ako prvé videl boha, nepodmienený, najjednoduchší, neparticipujúci a nevyjadriteľný počiatok, ktorý sa ani nezúčastňuje, ani nekomunikuje, pokladal komunikabilný intelekt, na ktorom sa rozličným spôsobom zúčastňujú mnohí bohovia alebo rozumové bytosti, za prvé stvorenie. Tak veril, že svetová duša, na ktorej sa spoločne zúčastňujú všetky živé bytosti, jestvuje skôr ako všetky duše, pričom akoby všetky boli v nej, ako vo svojom počiatku, už predtým obsiahnuté. Ako sa pamätám, o týchto troch druhoch bytia a o tom, ako prišli k spomenutým menám, som už hovoril v *Učenej nevedomosti*.

Len si zapamätaj, že kvôli účasti, ktorá je Platónovým motívom, nemusí byť stvorený intelekt alebo svetová duša univerzálna (všeobsahujúca). Naopak, pre každý druh bytia úplne stačí prvý trojjediný počiatok; samozrejme, že je nepodmienený a nad všetko pozemské povznesený, pretože to nie je zhmotnený počiatok ako príroda, ktorá pôsobí z nutnosti, ale počiatok samotnej prírody. Je nadprirodzený a slobodný, pretože všetko tvorí z vlastnej vôle. Ale tie veci, čo vznikajú z vôle, sú len natoliko skutočné, nakoľko sú primerané vôle, a tak zámer stvoriteľa je ich formou. Avšak zámer je obrazom toho, kto chce, a tento obraz je komunikabilný a iným vnímateľný. Teda každé stvorenie je zámerom všemocnej vôle.

To však nevedel ani Platón, ani Aristoteles. Zrejme obaja verili, že tvorca-intelekt robí všetko z prirodenej nutnosti; a z toho vyplýval všetok ich omyl. Lebo aj keď nepôsobí prostredníctvom náhodnej vlastnosti (*accidens*) (ako napríklad oheň prostredníctvom tepla, ako správne pojmenová Avicenna) — totiž nijaká náhodná vlastnosť sa nemôže dostať do jeho jednoduchosti — a aj keď vidime, že pôsobí svojou vlastnou podstatou, predsa nepôsobí ako príroda alebo ako bezvôľový nástroj, ktorý poslúcha vyšší rozkaz, ale skôr zo slobodnej vôle, ktorá je aj jeho podstatou.

Vo svojej *Metafyzike*²⁸ Aristoteles správne videl, že v prvopočiatku je všetko tak ako prvopočiatok sám; ale si nevšimol, že v prázklade nie sú vôle, intelekt a bytie od seba odlišné.

24.

Akú predstavu mal Platón o trojjedinom počiatku a ako sa tým priblížil k chápaniu našej kresťanskej teológie, podľa diel Numenia (ktorý písal o Platónových tajomstvách), Plotina a iných zhral Eusebius vo svojej knihe *O prípravách k evanjeliu*.

Aj Aristoteles vo svojej *Metafyzike*, ktorú sám nazýva teológiou, silou rozumu ukazuje mnoho vecí primeraných pravde, napríklad že počiatok je intelekt, dokonalá skutočnosť, ktorý sám seba myslí, a z toho pochádza najvyššia blaženosť.

Aj naši teológovia tvrdia, že onen boží intelekt, poznávajúc seba samého, plodi zo seba, zo svojej podstaty a prirodzenosti v dokonalej podobnosti intellegibilný obraz seba samého. Intelekt totiž plodí slovo, v ktorom je substanciálne; z toho vychádza blaženosť, ktorá spočíva v rovnakej podstate tvorca i stvoreného.

Ale ak chceš mať o tomto počiatku všemožné poznanie, dbaj pri všetkom, čo má počiatok, na *odkial*, na *čo* a na spojenie oboch; a pozri sa pomocou berylu cez najväčší a zároveň najmenší počiatok späť na prvopočiatok všetkého, čo malo začiatok. Tam v prvopočiatku v najväčšej božskej dokonalosti nájdeš trojitosť ako najjednoduchší počiatok všetkého trojediného stvorenia.

A všimni si, že pri jednoduchom pojme nepôvodného vždy vyjadrujem trojitosť jednoty bytia pomocou: aký je, čo je a spojením oboch, čo sa pri zmyslovej substancii obyčajne nazýva formou, látka a zložením, napríklad u človeka dušou, telom a ich vzájomným spojením.

25.

Aristoteles, ktorý chcel zmieriť všetkých filozofov, tvrdil, že principy, ktoré sú v substancii, sú protikladné. A menoval tri principy: látka, formu a nedostatok (*privatio*).²⁹ Hoci pokladáme Aristotela za veľmi dôkladného a bystrého logika, predsa si myslím, že on, ako aj všetci ostatní sa najviac mylili v jednom: Pretože sú principy protikladné, nemohli sa dostat k tretiemu, veľmi potrebnému principu, lebo pokladali za nemožné, aby protikladky v tom istom splývali a zároveň sa vylučovali. Preto na základe svojej prvej zásady, ktorá popiera, že by kontradiktory protikladné mohlo byť zároveň pravdivým, sám filozof dokazuje podobným spôsobom, že protikladky nemôžu zároveň jestvovať.

Náš beryl umožňuje jasnejšie vidieť, takže vidíme protikladky v súvislosti s počiatkom, teda pred dvojitostou, t. j. prv ako sa stanú dvoma

protikladnými vecami, tak akoby sme videli splývať najmenšie protikladky, napr. najmenšie teplo a najmenší chlad, najmenšiu pomalosť a najmenšiu rýchlosť, a tak vo všetkom, takže sú jeden počiatok pred dvojitosťou oboch protikladov, ako som to povedal vo svojej knižičke *O matematickej dokonalosti* o splývaní najmenšieho kruhového oblúka a kruhovej výseče. Preto ako je najmenej ostrý uhol a súčasne najmenej tupý uhol jednoduchým pravým uhlom, v ktorom najmenšie veľkosti protikladných uhlíkov splývajú prv, než sú ostrý a tupý uhol dvoma odlišnými uhlami, práve tak je to s princípom spojenia, v ktorom jednoducho splývajú najmenšie veľkosti protikladných vecí.

Keby bol Aristoteles takto chápal princíp, ktorý nazýva nedostatom (*privatio*), že totiž tento nedostatok je počiatkom, ktorý si v pojme vyžaduje jednotu protikladov (*coincidentia contrariorum*), a preto mu chýba akákoľvek protikladnosť, lebo predchádza dvojitosťi, ktorá je pre protikladky nevyhnutná, bol by správne videl. Lenže strach, že by musel priznať, že tá istá vec má súčasne v sebe protikladky, pripravil ho o poznanie pravdy o tom princípe. A pretože videl, že tretí princíp je nevyhnutný a že ním musí byť nedostatok, jednoducho urobil nedostatok princípom bez toho, že by doňho pozitívne vložil silu. Preto sa zdá, že preňho bolo nevyhnutným vložiť do látky začiatok foriem, ktorý pri dôkladnejšom nazretí je v skutočnosti spojením, o ktorom hovoríme. Ale takto to Aristoteles ani nechápe, ani nenazýva.

A tu je dôvod, prečo všetci filozofi neprenikli až k duchu, ktorý je podľa našej dokonalej teológie princípom spojenia a tretou božskou osobou. O otcovi a synovi premnohí, najmä platonici, hovorili veľmi krásne. V ich knihách našiel svätý Augustín³⁰, ako priznáva, evanjelium nášho teologa Jána od „Na počiatku bolo slovo“ až po meno Jána Krstiteľa a po vtelenie. V tomto evanjelii niesmienky o Duchu svätom.

26.

Je veľmi potrebné, aby si si všimol, čo som povedal o tomto treťom princípe.

Aristoteles³¹ správne hovorí, že počiatky sú čo do veľkosti kvantity najmenšie a nedeliteľné, čo do veľkosti sily účinku — najväčšie. Preto ani forma ani látka nie sú deliteľné — lebo nemajú ani kvalitu ani kvantitu — ani ich spojenie nie je deliteľné. Teda podstata (*essentia*), ktorá v nich jestvuje, je nedeliteľná.

A pretože náš intelekt nemôže chápať jednoduché, keďže si pojem vytvára v obrazotvornosti, ktorá má svoj počiatok v zmyslových veciach,

t. j. tam má podklad pre obrazy a tvary; to je dôvod, prečo nemôže intelekt pochopiť podstatu vecí. A predsa vidí, že táto, presahujúc jeho obrazotvornosť a chápanie, spočíva v nedeliteľnej trojstosti.

Preto keď intelekt takto pozoruje, vidí telesnú substanciu ako substanciu nedeliteľnú, ktorá je však deliteľná vo svojej náhodnej vlastnosti (*accidens*). Preto keď sa teleso delí, nedeli sa substancia (pretože sa nedeli na neteleso alebo na substancialne časti, totiž formu, látka a spojenie, ktoré sa správnejšie nazývajú principmi, a nie časťami — lebo by to znamenalo chcieť cedeliť nedeliteľné od nedeliteľného ako bod od bodu, čo je nemožné), ale súvislé možno deliť na súvislé časti, pretože jeho substrát, t. j. kvantita, môže pripať *viac a menej*. Avšak možnosť byť delený pochádza od nedeliteľnej látky, ktorá nie je nedeliteľná na základe svojej jednoty ako forma alebo na základe svojej malosti ako spojenie, ale skôr na základe svojej neformovosti (*informitas*) ako niečo, čo ešte nemá bytie. Teda preto, lebo súčinu začína skutočne existovať prostredníctvom formy, ktoré doňho hlboko vniká a stáva sa veľmi materiálou, dá sa kvantita, keďže obsahuje látku, deliť.

Preto budeš môcť pomocou hádanky graficky znázornenej vystopovať rozdiely medzi takými formami, ktoré sú veľmi materiálne a hlboko vnikli do látky i ktoré sú menej materiálne a veľmi jednoduché. A pretože každá pominutelnosť, zmena a rozdelenie pochádza z látky, čoskoro uvidíš príčiny vzniku a zániku a všetko, čo s tým súvisí.

27.

Ked sa Aristoteles³² rozhadol napisať svoju *Politiku*, obrátil sa tak v ekonomike, ako aj v politike k najmenším pomerom a v tom najmenšom videl, v akom pomere musí byť najväčšie. A hovorí, že podobne to treba robiť aj v iných veciach. Lenže v *Metafyzike*³³ hovorí, že krivé a rovné sú od prírody protikladné, a preto sa jedno nemôže premeniť na druhé.

V prvom prípade hovoril správne. A myslím, že ak sa niekto usiluje poznať najväčšie veci a obráti sa pritom k najmenšiemu z protikladov, pride na stopu skrytých mûdrostí.

V druhom prípade, o krivom a rovnom, neuvažoval správne: lebo oboje je navzájom protikladné, lenže jedno je minimom druhého. Hádam to tak povedal len preto, aby ospravedlnil svoju neznalosť o kvadratúre kruhu, ktorú často spomína. Pre teba však platí, že počiatok je nedeliteľný akýmkoľvek druhom delenia, možno však deliť to, čo z neho vzniklo. Teda vzniknuté veci, ktoré sa delia protikladným spôsobom,

majú počiatok, ktorý je tým spôsobom nedeliteľný. Preto protikladné veci sú toho istého druhu.

Pomocou berylu a grafického znázornenia budeš môcť nadobudnúť vedomosť o počiatku protikladných vecí, o rozdieloch medzi nimi a o ostatných veciach, ktoré sa ich týkajú; teda o vede celkom všeobecne prostredníctvom pôvodu poznateľných vecí, a o ich rozdieloch tak, ako si to počul v podobenstve. Vo všetkom je totiž len jeden spôsob postupu.

Keby si náhodou chcel nadviazať na dielo veľkého Dionysia, ktorý pripisuje bohu veľa mien, zväčší ho a Iubovoľne rozšíriť, môžeš pomocou berylu a grafického znázornenia preniknúť k pôvodu (počiatku) každého mena a uvidíš — keď fa boh bude viest — čo je ľudský jazyk schopný dokázať.

Istejšie sa dostaneš aj k príčinám v prírode, napríklad, prečo „vznik jedného je zánikom druhého“. Keď totiž cez beryl uvidíš jeden protiklad, uvidíš aj to, že v ňom je pôvod druhého protikladu; keď napríklad uvidíš cez najväčšie a súčasne najmenšie teplo pôvod tepla, spoznáš, že tento pôvod nie je nič iné ako nijakým druhom delenia nedeliteľné teplo a že je oddelený od každého tepla. Počiatok je totiž zo všetkého začiatého ničím: teplé sú veci, ktoré sú vytvorené pôvodom (počiatkom) tepla; teda teplé nikdy nie je samo pôvodom tepla. To však, čo je toho istého druhu, a predsa nie je teplé, vidíš v studenom; a tak je to aj pri ostatných protikladoch. Keďže teda v jednom protikladnom je pôvod druhého, premeny sú kruhovité a oba protiklady majú spoločného nositeľa (substrát).

Takto uvidíš, ako sa trpnosť mení v činnosť, ako žiak trpí poučanie, aby sa stal učiteľom alebo majstrom; a predmet, ktorý bol nosným základom, prijíma teplo a potom sa mení na zohrevajúci oheň; nás zmysel trpí vnem obrazu, ktorý mu predkladá predmet, aby sa sám stal živým pocitom; látka trpí vtláčanie formy, aby sa tým uskutočnila. Musíš si však všimnať, keď hovoríš o protikladoch, že osobitne označujem veci, ktoré sú toho istého druhu a rovnakým spôsobom deliteľné: vtedy totiž v jednom je pôvod druhého.

28.

Verím, že po týchto výkladoch budeš chcieť odo mňa vedieť, čo si myslím o súcne (*ens*), čiže čo je substancia. Chcem ti podľa možnosti vyhovieť, hoci to, o čom ti chcem rozprávať, patrí do vyššej oblasti.

Aristoteles³⁴ píše, že je toto už starý problém a že všetci hľadači pravdy vždy hľadali a dosiaľ hľadajú riešenie tejto pochybnosti. Sám však prichádza k záveru, že od riešenia tejto pochybnosti závisí všetka veda. Poznať totiž „podstatné súčno“ (*quid erat esse*), inými slovami,

vedieť, že vec, napríklad dom, je práve preto „toto určité“, lebo je tým, čo pre dom znamená bytie, znamená dosiahnuť najvyššie poznanie, aké je vôbec možné. Kým však toto starostlivo skúmal a vo všetkých hľbkach a výškach hľadal, našiel, že ani látka nie je substanciálna, pretože je možnosťou bytia. Keby pochádzala z niečoho iného, tak to druhé, z čoho je, muselo by byť možnosťou bytia, pretože nič nevzniká, čo nemá možnosť vznikať. Preto možnosť nepochádza z možnosti. Teda látka nevzniká z niečoho iného, ani z ničoho, pretože z ničoho nemôže vzniknúť nič. Potom ukazuje, že ani forma nevzniká: inak by bolo potrebné, aby vznikla z bytia v možnosti, teda z látky. A ako príklad uvádza, že točiaci sa kov nevytvára kovovú gulu, ale to, čo vždy bolo guľou, dostáva sa do látky kovu. Vzniká teda iba niečo zložené. Formu, ktorá v skutočnosti pri zložení vykonáva akt formy, nazýva „podstatným súčnom“ (*quod erat esse*), a keď ju pozoruje osobitne, nazýva ju pojmom.

O tom však, čo je oná substancia, ktorú nazýva „podstatným súčnom“ (*quod erat esse*), má pochybnosti; nevie totiž, odkiaľ prichádza alebo v čom spočíva; a či je jedným osebe alebo súčnom, alebo druhovým pojmom; či pochádza z idey, ktorá je v sebe trvajúcou substanciou, alebo sa vyvodzuje z potenciality látky; a ak je to tak, ako sa to deje. Je totiž nevyhnutné, aby sa každé potencionálne bytie previedlo do skutočnosti činným bytím. Keby tu totiž nebola skutočnosť pred možnosťou, ako by sa dostala možnosť do skutočnosti? Keby sa totiž sama premiestnila do skutočnosti, musela by v skutočnosti jestovať skôr, ako by bola skutočnou. A keby bola skôr v skutočnosti, bola by teda druhovým pojmom alebo zvláštnou ideou. Ani toto sa nezdá. Potom by bolo totiž nevyhnutné, aby to isté bolo zvláštne i nezvláštne, pretože nemožno povedať, že zvláštny, druhový pojem je niečo iné ako substancia „podstatné súčno“. Ak je to niečo iné, nie je to „podstatné súčno“, a ak jestvujú druhové pojmy oddelené od zmyslových vecí, musia byť alebo ako čísla, alebo ako zvláštne veľkosti či matematické formy. Pretože sú však všetky závislé od látky a potrebujú základ, bez ktorého matematické nemôže jestovať, nie sú teda zvláštne. A ak tieto druhové pojmy nie sú zvláštne, nie sú všeobecné, a preto je nemožné o nich niečo vedieť.

Aristoteles veľmi starostlivo skúmal mnoho takýchto vecí, a predsa sa, ako vidno, pre pochybnosti o pojmoch a ideách nemohol dostať k pevnému stanovisku. Ako hovorí Proklos³⁵, o tomto pochyboval aj Sokrates, a to nielen v mladosti, ale aj v starobe. Viac sa však prikláňal k názoru, že aj keď sú niektoré substancie od látky oddelené, pojmy predsa nie sú zvláštnymi substanciami, ako ani pojem umeleckého diela, napr. domu, oddelený od látky, nemá substanciálne bytie. Táto otázka ho ustavične zamestnávala a vždy prišiel k záveru, že je ľahko riešiteľná.

29.

Myslím však na to, že Aristoteles vôbec nemohol písť na „podstatné súčno“ (*quid erat esse*), aj keď našiel pojmy, prípadne pravdu o nich. Bol by mohol písť nanajvýš tak daleko ako človek, ktorý zistí, že táto miera je politter, pretože je tým, čo pre polliter znamená bytie: to znamená, že je to tak, ako stanovil vládca štátu, že to má byť politter. Prečo sa to však takto stanovilo, a nie inak, to by predsa nevedel, iba že by napokon rozhodne povedal: Pretože sa to páčilo vládcovi, má to silu zákona.

A tak poviem s mudrcom, že pre všetky božie diela niet rozumového odôvodnenia: napríklad, prečo je nebo nebom, zem zemou, človek človekom, pre to je iba jediný dôvod, že takto to chcel ten, čo to urobil. Je to tak, ako hovorí Aristoteles v podobenstve: „Dalej skúmať by znamenovalo nerozumne chcieť hľadať dôkazy pre prvý počiatok, čím všetkým je alebo nie je.“³⁶ Ale keď sa starostlivo uváži, že všetko stvorenie má iba jediný dôvod svojho bytia, že bolo takto stvorené a že vôle stvoriela je posledným dôvodom jeho bytia, že boh, sám stvoriteľ, je jednoduchý intelekt, ktorý zo seba tvorí, takže vôle nie je nič iné ako intelekt alebo rozum, ba dokonca prameň všetkých rozumov: vtedy jasne vidime, že to, čo sa vytvorilo vôle, vyšlo z prameňa rozumu, tak ako cisársky zákon nie je nič iné než rozum vládcu, ktorý sa nám javí ako vôle.

30.

Ak sa chceme dostať bližšie, treba ešte uvážiť, že nás intelekt nevie odpútať svoje poznanie od obrazotvornosti, s ktorou súvisí. A preto kladie do svojho rozumového ponímania výtvory matematickej povahy, ktoré si predstavuje ako substanciálne formy, a do nich a do číselných pojmov vytvorených rozumom kladie svoje úvahy, pretože tamtie ako rozumové látky sú jednoduchšie než to, čo je zmyslami vnímateľné. A pretože človek čerpá všetko poznanie pomocou zmyslov, verí, že v oných jemnejších a nepomíňajúcich výtvoroch, ktoré sú zbavené zmyslových kvalít, môže obsiahnuť všetko dosiahnuteľné aspoň ako v podobenstve. Preto jeden uznáva, že základ bytia je ako jednotka a substancie ako čísla; iný si myslí, že je ako bod, a z toho vyvodzuje svoje závery.

Z týchto koncepcii nášho intelektu je zjavné, že nedeliteľnosť je počiatkom pred všetkým. V nedeliteľnosti je totiž dôvod, prečo jednotka, bod, každý počiatok je počiatkom: preto, lebo sú nedeliteľné. A podľa chápania nášho intelektu nedeliteľné je čistejší a presnejší počiatok, kto-

rého sa možno dotknúť len negatívne; ale možno sa ho dotknúť vo všetkom deliteľnom, ako sme už vysvetlili. Je totiž známe, že po odstránení nedeliteľnosti zo substancie nezostáva nič, a preto má každá substancia len toľko bytia a substancie, kolko nedeliteľnosti.

Ale ako správne poznamenáva Aristoteles,³⁷ toto negatívne poznanie o počiatku je nejasné. Poznanie totiž, že substancia nie je kvantita ani kvalita alebo iná náhodná vlastnosť (*accidens*), nie je taká jasná veda, ktorá by mohla substanciu pozitívne ukázať.

My však, čo tu duchovným okom pomocou tajuplného obrazca celkom priamo poznávame, že nemenovateľná nedeliteľnosť sa nedá obsiahnuť ani nijakým menom, ktoré jej môžeme dať, ani nijakým pojmom, ktorý utvoríme, a že v jej čistej pravde ju vidíme len na ceste logickej transcendencie, nedáme sa mylif tým, že náš počiatok presahuje akúkoľvek jasnosť a prístupné svetlo, lebo aj človek sa väčšmi teší nespočitatelnému a nevyčerpateľnému pokladu života, ktorý nájde, ako takému, ktorý možno spočítať a spotrebovať.

31.

Po tomto si opäť pripomeňme, čo som už povedal o vôle, totiž že stvorenie je vôleou stvoriteľa, a uvážme, že vôle je jeho najpravdivejšou podstatou. Príklad z reči: keď k nám niekto hovorí a my zachytíme podstatu jeho reči, dotýkame sa tým len vôle hovoriaceho. Práve tak, keď zmyslami prijímame zmyslové obrazy, zjednodušujeme si ich, nakoľko je to možné, aby sme intelektom videli podstatu veci. Ale zjednodušíť znamená zavrhnúť zmyslové obrazy, ktoré ako pominutelné náhodné vlastnosti (*accidentia*) nemôžu byť podstatou. Tak sa chceme dostať pri preskúmaní jemnejších duchovných výtvorov, ako je reč alebo písomný prejav, k úmyslu tvorca-intelektu, pretože vieme, že podstata onej veci, ktorá je tu obsiahnutá v znakoch a formách zmyslovej veci, napr. v písme alebo v hovorenom slove, je práve úmysel intelektu: preto zmyslové je ako slovo tvorca, v ktorom je obsiahnutá jeho vôle; a keď ju pochopíme, poznáme podstatu a nájdeme pokoj.

Ale príčinou úmyslu je prejav; takto sa totiž usiluje prejaviť sám rečník alebo tvorivý intelekt. Keď teda pochopíme úmysel, ktorý je pravou slova, máme „podstatné súčno“. „Podstatné súčno“ pri intelekte pochopíme, keď spoznáme úmysel intelektu, práve tak ako v dokončenom dome pochopíme úmysel staviteľa, ktorý bol v jeho intelekte.

32.

Vedz, že u skúmateľov pravdy som našiel aj iný nedostatok. Platón³⁸ totiž hovoril, že kruh možno pozorovať v jeho mene alebo v definícii, v kresbe alebo v duchovnom pojme a že z toho všetkého nedostaneme prirodzenosť kruhu, lebo iba intelektom vidno jeho podstatu, ktorá je bez akéhokoľvek protikladu jednoduchá a nepomíňajúca. Toto tvrdil Platón o všetkých veciach.

Ale ani Platón, ani nikto, koho som čítal, nedbal na to, čo som povedal už vo štvrtej poznámke.³⁹ Lebo keby to bol uvážil, bol by prišiel na to, že naša myseľ, ktorá vytvára svet matematiky, má tie veci, čo môže vytvoriť, v sebe pravdivejšie a skutočnejšie ako tie, čo sú mimo nej.

Napríklad človek má výtvarné umenie a výtvory tohto umenia vo svojom duchovnom ponímaní pravdivejšie, ako je tvar, ktorý môžu mimo neho dostať. Tak má napríklad dom, ktorý vzniká umeleckou činnosťou, pravdivejší obraz v mysli ako v dreve. Tvar totiž, ktorý sa uskutoční v dreve, je duchovným tvarom, ideou alebo vzorom. A tak je to pri všetkom podobnom. Tak je to pri kruhu, čiare, trojuholníku, tak isto pri našom číselnom pojme a pri všetkých podobných veciach, ktoré pochádzajú z ľudského ducha, a nie z prírody.

Dom však, ktorý je z materiálu a zmyslove vnímateľný, v Ľudskej mysli nie je pravdivejší, aj keď jeho obraz je tam pravdivejší. Lebo pre skutočné bytie samého domu sa žiada, aby bol so zretelom na účel, pre ktorý je tu, zmyslove vnímateľný. Preto nemôže mať oddelenú podstatu, ako správne hovorí Aristoteles⁴⁰. Teda aj keď tvary, čísla a všetko duchovné takého druhu, čo má bytie prostredníctvom nášho rozumu a v prírode nejestvuje, sú vo svojom pôvode, totiž v Ľudskom intelekte pravdivejšie, z toho ešte nevyplýva, že všetky zmyslové veci, ku ktorých podstata patrí, sú zmyslovo vnímateľné — pravdivejšie existujú v myslení ako v zmysle.

Preto sa zdá, že Platón neuvažoval správne, keď matematické predmety, ktoré sa abstrahujú od zmyslových vecí, videl pravdivejšie v mysli, veril však, že okrem duchovného bytia majú ešte druhé, skutočnejšie bytie. Naproti tomu Platón by bol mohol správne povedať, že práve tak, ako sú formy ľudského umenia pravdivejšie vo svojom počiatku, totiž v Ľudskej mysli než v látke, aj formy z počiatku prírody, ktoré sú prirodzené, sú pravdivejšie vo svojom pôvode ako mimo neho. A keby boli takto uvažovali pytagorovci a všetci ostatní, jasne by boli videli, že matematický pojmový svet a čísla, ktoré vychádzajú z našej myseľ a sú takého druhu, z ktorého tvoríme naše pojmy, nemôžu byť substanciami alebo principmi pre zmyslové veci, ale len pre rozumové, ktorých sme tvorcami.

Tak vidíš, že to, čo nemôže vzniknúť pomocou nášho umenia, je pravdivejšie v zmyslových veciach než v našom myšlenní, tak ako oheň má pravdivejšie bytie vo svojej zmyslovej substancii než v našom myšlenní, kde jestvuje len v nejasnom pojme bez prirodzenej pravdy. A tak je to so všetkým.

Ale celkom pravdivé bytie má oheň len vo svojom tvorcovi, kde je vo svojom vlastnom pôvode a rozumovom dôvode. A aj keď v božom intelekte nie je so všetkými zmyslovými kvalitami, ktoré v ňom cítime, predsa ho tam nie je menej: práve tak ako kniežacia hodnosť je pravdivejšie v kráľovskej hodnosti, hoci tam nevystupuje s vykonávaním kniežacej hodnosti. Oheň má totiž v tomto svete svoje vlastnosti so zreteľom na iné zmyslové veci, pomocou ktorých pôsobí na iné veci. A pretože má v tomto svete tieto vlastnosti len so zreteľom na iné veci, vôbec nepatria k jeho podstate. Teda vôbec ich nepotrebuje, pokial je osloboodený od tejto služby v tomto svete, ani netúži po nich v inteligibilnom svete, kde nejestvuje protikladnosť, ako to správne povedal Platón⁴¹ o kruhu: opisaný na zemi je plný nepravidelností a vo svojom trvaní je celkom závislý od miestnych podmienok, ale v intelekte je od všetkého tohto osloboodený.

33.

Zdá sa mi užitočným pripojiť ešte niečo o druhoch (*species*), pretože nevznikajú ani nezanikajú náhodnou vlastnosťou (*accidens*) a pretože sú obrazmi nepominuteľného a nekonečného božieho intelektu: ako treba chápať, že sám intelekt žiari z každého druhu? Nie tak, ako sa odzrkadluje jedna tvár v mnohých zrkadlách, ale tak, ako sa ukazuje nekonečná veľkosť v rozličných ohraničených veľkostiacach, a to v každej z nich celá.

Vravím, že ja to chápem takto: každý druh je ohraničený tak, ako je ohraničený trojuholník plošnými uhlami. Lebo trojuholník je prvou konečnou a ohraničenou veľkosťou, v ktorej sa odzrkadluje nekonečný uhol z riše večného, nemeniacoho sa. Jestvuje totiž najväčší a zároveň najmenší uhol, teda nekonečný a nemerateľný, pretože neprijíma ani viac ani menej a je pôvodom všetkých uhlov. Nemožno totiž povedať, že dva pravé uhly sú väčšie alebo menšie ako najväčší a súčasne najmenší uhol. Lebo pokial sa najväčší zdá menším ako dva pravé, jednoducho nie je najväčším. Každý trojuholník má však tri uhly, ktoré sa rovnajú dvom pravým. V každom trojuholníku sa teda odzrkadluje z večného nekonečného pôvodu všetkých trojuholníkov.

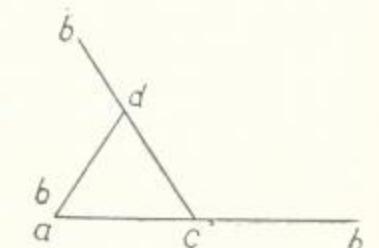
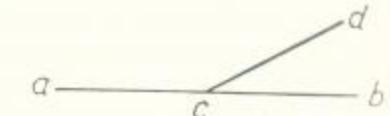
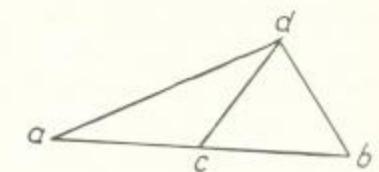
A pretože trojuholník nemá pred sebou nijakú uhlovú, priamočiaru

alebo ohraničenú plochu jedného alebo dvoch uhlov, ale je sám prvou ohraničenou plochou, je súčasne praformou a prvou nepominuteľnou substanciou. Trojuholník totiž nemožno rozložiť na netrojuholník, a preto ani na nijaký obrazec, ktorého tri uhly by boli menšie alebo väčšie.

Trojuholníky však môžu byť rozličné: niektoré sú ostrouhlé, iné tupouhlé alebo zase pravouhlé; a tie môžu byť opäť rozdielne. A tak aj druhy. Všetky sú dokonalé a určité prvé substancie, pretože sa v nich odzrkadluje celý praprincip, spojený s pominuteľnosťou a veľkosťou, ako konečný a určitý spôsob.

Aby si si urobil o veci jasnú predstavu, pozri sa cez beryl na najväčší a súčasne najmenší trojuholník. Potom sa ti ukáže pôvod trojuholníkov, tak ako si to predtým videl v podobenstve o trojuholníkoch: nech je ab čiara a z jej stredu nech vychádza pohyblivá čiara cd tak, aby z d vždy počívala čiara k b a k a , ktoré ohraničujú plochu. Aj keď sa cd akokoľvek otáča nad c , a tým dáva ploche rozličné tvary, predsa je jasné, že sa ani jeden trojuholník dovtedy nestane najväčším, pokial tu bude nejaký iný trojuholník. A tak keď sa jeden má stať najväčším, musí sa iný stať najmenším. A dochádza k tomu vtedy, keď cd leží nad cb a da je ba . Tak je tu len jedna rovná čiara, ktorá je pôvodom uhol a trojuholníkov. V tomto pôvode, ktorý vidíme cez najväčší a súčasne najmenší uhol a s ním aj najväčší a súčasne najmenší trojuholník, ktorý je trojjedínym pôvodom, vidíme, že v ňom sú obsiahnuté všetky uhly a súčasne všetky trojuholníky, takže každý uhol, ktorý má súčasne jednotu a trojitosť, v tomto je samotným počiatkom. A v každom konečnom trojuholníku, ktorý má súčasne jednotu a trojitosť, tak zažiari trojjedíný pôvod ako trojjedinosť nekonečného trojuholníka v konečnom.

A tak vidíš, ako sa druh skladá z dokonalého zloženia, ktoré vzniká, keď sa druh nad sebou späťne ohýba, a tak spája ciel s pôvodom. Najprv sa čiara ab rozvíja do uha cez c , potom sa cb vedie cez d , aby sa b vrátilo do a . Takým dvojitým spätným otočením vzniká trojuholník alebo určitý nepominuteľný druh, ktorého počiatok i koniec splývajú.

Skúmaj túto graficky znázornenú hádanku, ako jemne viedie k pochopeniu druhov (*species*).

Trojuholník, či veľký alebo malý, pokiaľ ide o kvantitu alebo plochu vnímateľnú zmyslami, rovná sa v trojosti uhlom a zároveň vo velkosti súčtu troch uhlov každému trojuholníku. Tak vidiš, že vo velkosti každý druh ostáva rovnaký. Táto veľkosť musí však byť niečo iné ako kvantita, pretože kvantita prijíma *viac a menej*. Je skôr jednoduchou substanciou velkosfou, ktorá je zmyslami vnímateľná skôr ako kvantita.

Ked teda vidíme trojuholník v ploche, znamená to vidieť druh v substráte, ktorého je trojuholník druhom. A tam vidiš stvorenú substanciu, ktorá je „podstatným súčnom“ (*quod erat esse*) osobitnej veci, napríklad jestvuje pravouhlý trojuholník, pretože jestvuje „podstatné súčno“ pravouhlého trojuholníka: tento celok dosahuje toto úplné bytie prostredníctvom druhu, ktorý dáva toto bytie. A všimni si, ako dáva druh nielen všeobecné trojuholníkové bytie, ale aj trojuholníkové bytie pravouhlé, tupouhlé, ostrouhlé alebo bytie ešte inak odlišné! A tak druh je špecifikáciou rodu pomocou diferencie. Špecifikácia je však spojením, ktoré spája diferenčiu s rodom, teda druh dáva veci úplné bytie. Preto druh, aj keď je vždy iný a iný, predsa sa nikdy neliší od svojho nositeľa, lebo má v sebe svoje bytostné podmienky, ktoré ho určujú v jeho podstate tak, ako je figúra označená svojimi obrysmi alebo ako je to v harmónii a číslach. Druhy harmónie sú totiž rozličné. Všeobecnú harmóniu rozdielne špecifikujú rozličné diferencie a ono spojenie, ktorým sa spája diferenčia (napríklad výška s hlbkou), má v sebe harmóniu v celkom určitom pomere, ktorá je podmienkami svojej podstaty presne oddelená od každého iného druhu. Druh je teda akýmsi harmonickým pomerom (*habitudo*), ktorý aj keď je len jeden, predsa je komunikabilný mnogým nositelom. Pomer čiže proporcionálnosť (*proporcionabilitas*) je nezničiteľný a môže sa nazvať druhom, ktorý neprijíma *viac alebo menej*; a dáva substrátu formu alebo krásu, tak ako všetko krásne spočíva na proporcii (*proportio*).

Obraz večného rozumu čiže božieho tvorca-intelektu žiari v harmonickej čiže súladnej proporcii. A toto sami skusujeme, pretože oná proporcia nášho zmyslového vnímania, keď sa pocítuje, je vždy milá a príjemná.

Pozri, ako blízko je znázornenie, ktoré sa obracia k číslam a chápame ich ako proporcii alebo pomer (*habitudo*). V číslach je pomer zrejmý práve tak, ako je trojuholník viditeľný v ploche alebo v kvantite. A o kolko je rozdielna kvantita (*quantitas discreta*) jednoduchšia než stála (*continua*), o toľko lepšie vidno druh v obraze rozdielnej kvantity než kvantity stálej. Matematika sa zaoberá látkou duchovného charakteru, ako správne povedal Aristoteles⁴², ale jej látkou je veľkosť, bez ktorej matematik nič nemôže chápať. Rozdielna veľkosť je však jednoduchšia než stála a duchovnejšia a podobnejšia druhu, ktorý je celkom jednoduchý. Pravda, jednoduchosť druhu, ktorá je podstatou, je skôr ako jednoduchosť onej rozdielnej jednoduchosti, a preto ju nemožno pochopiť rozumom; predchádza totiž akejkoľvek pochopiteľnej veľkosti. Bez veľkosti nijaké intelektuálne pochopenie nie je možné a bystrejší sa dostáva až k spomínamej rozdielnej veľkosti, ktorá je odvodena od každej rozdielnej, zmyslami vnímateľnej kvantity. Preto prvú substanciu, ktorej jednoduchosť predchádza každému druhu náhodnej vlastnosti, či už v zmyslovom, v matematickom alebo zo zmyslového abstrahovanom bytí, nemožno pochopiť našim intelektom pripútaným k telu alebo ku kvantite ako k nástroju, pomocou ktorého chápe. A predsa ju vidí nad každým pojmom.

Uváž ešte, akú zvláštnu radosť máme z určitej farby alebo z nejakého hlasu či spevu, a práve tak je to aj pri ostatných zmyslových pocitoch. A to preto, lebo vnímanie je životom senzitívnej duše, ktorá nespôčiva v pocítovaní toho alebo onoho, ale všetkého zmyslového zároveň; a preto aj väčšini v pocítovaní toho zmyslového, v ktorom sa viac vníma z predmetu, totiž kde sú zmyslové veci v akejsi harmonickej jednote. Tak je to s farbou, ktorá harmonicky obsahuje v sebe mnogé farby, s harmonickým spevom, s mnogými hlasovými rozdielmi, a tak aj s inými zmyslami; práve tak je to s poznávaním a jeho predmetom, kde sa v jednom princípe poznania zjednocujú mnogé rozdielne predmety poznania. A z toho vyplýva, že pochopiť praprincip, v ktorom spočíva zmysel všetkých vecí, je pre nás intelekt najvyšším životom a nesmrteľnou radosťou. Napríklad druh predstavuje akýsi celok dokonalého spôsobu byitia božieho obrazu; obsahuje v sebe všetky možnosti osobitných foriem byitia a v nositeľovi sa zhusťuje do konkrétneho byitia.

Teda cez beryl uvidíš počiatok spôsobom, ktorý sme často spomíinali; navyše aj to, ako dokonale nesú všetky druhy vo svojej bytostnej podobnosti s večným rozumom stopy boha a ako sa práve v nich prejavuje tvorca-intelekt; sám druh je slovom a vôľou samotného intelektu,

ktorý sa takto osobitne prejavuje a je podstatnou vlastnosťou (*quidditas*) každého ľudí. A preto má každé ľudí tento druh v najvyššej úcte a všemožne sa usiluje, aby druh nezanikol, a pevne v ňom zotrvaťať je preč najväčšou radosťou a túžbou.

36.

Ešte jedno nám ostáva: vidieť, v akom zmysle je človek mierou vecí. Aristoteles hovorí, že Protagoras tým nepovedal nič hlboke⁴³. Mne sa však predsa zdá, že vyslovil čosi veľmi významné! Ponajprv usudzujem, že Aristoteles správne povedal na začiatku Metafyziky,⁴⁴ ako „všetci ľudia od prírody túžia po poznaní“; objasňuje to na zrakovom zmysle, ktorý má človek nielen na prácu, ale ho má rád aj kvôli poznaniu, pretože ním objavuje mnohé rozdielnosti. Keď má teda človek zmysly a rozum nielen preto, aby ich používal na zachovanie tohto života, ale aj preto, aby poznával, potom zmyslové veci samotnému človeku dávajú dvojakú potravu, totiž aby žil a poznával. Poznávanie je však dôležitejšie a šlachetnejšie, pretože má vyššiu a trvalejší cieľ.

Už sme predpokladali, že boží intelekt stvoril všetko preto, aby sa sám prejavil — zhodujeme sa s apoštolum Pavlom, ktorý Rimannom píše, že neviditeľného boha poznávame vo viditeľných veciach sveta.⁴⁵ Viditeľné veci sú tu teda preto, aby sa v nich poznal boží intelekt, pôvodca všetkého.

Teda aká veľká je sila poznávacej prirodzenosti v ľudských zmysloch, ktoré majú podiel na svetle rozumu s nimi spojenom, taká veľká je rozdielnosť zmyslového sveta. Zmyslové veci sú totiž pre zmysly knihami, v ktorých je opísaná vôľa božieho intelektu v podobe zmyslových obrazov, a táto vôľa je prejavom samotného boha-stvoriteľa. Ak teda pochybuješ o nejakej zmyslovej veci, prečo je taká alebo onaká, alebo sa tak správa, na to je jedna odpoveď: pretože sa boží intelekt chcel prejavíť senzitívnomu poznaniu, aby bol poznaný zmyslovým spôsobom. Napríklad na otázku, prečo je v zmyslovom svete taká veľká protikladnosť, odpovieš — preto, lebo protiklady vedľa seba položené väčšimi padajú do očí a pre oba je len jedna a tá istá veda.

Zmyslové poznanie je také slabé, že bez protikladnosti nevníma rozdiely. Preto každý zmysel, aby mohol lepšie rozlišovať, chce protikladné objekty; a preto sa na to potrebné rozdiely nachádzajú v objektoch. Keď teda takto skúmať hmatom, chutou, čuchom, zrakom a sluchom a pozorne si všimnať, akú poznávaciu schopnosť má každý zmysel, nájdete týmto spôsobom v zmyslovom svete všetky objekty a uvidíte, ako sú

prispôsobené službe poznávania. Tak slúži protikladnosť prvých kvalít hmatovej schopnosti, protikladnosť farieb očiam, a tak je to pri všetkých ostatných. Je obdivuhodné, ako sa vo všetkých takýchto rozdielnych veciach prejavuje boží intelekt.

Už Anaxagoras videl, že intelekt je počiatkom a príčinou vecí; keď ho však sužovali pochybnosti, okrem rozumu označil aj iné príčiny. Preto mu Platón v dialógu *Faidon*, ako aj Aristoteles v *Metafyzike*⁴⁶ vyčítajú, že vraj chcel, aby bol intelekt pôvodom vesmíru, ale nie jednotlivých vecí! Čudoval som sa týmto kniežatám filozofom: sami videli, že Anaxagorovi treba toto vyčítať a o pôvode (z intelektu) sa obaja zhodovali, a preto potom sami hľadali aj iné odôvodnenie a dostali sa tak do podobného omylu, z akého usvedčovali Anaxagora.

Stalo sa im to preto, lebo vychádzali z nesprávneho predpokladu. Pripisovali totiž prvej príčine nevyhnutnosť. Preto keby pri každom skúmaní boli prihliadali na pravú príčinu stvorenia sveta, ktorú sme postavili na začiatku, boli by našli jedine možné riešenie všetkých pochybností: napríklad, čo chce stvoriteľ, keď pomocou pohybu vo vesmíre a prírody vyčari z tŕňa nádhernú a voňavú ružu? Čo iné možno odpovedať, ako že onen obdivuhodný intelekt v tomto slove chce ukázať, aká veľká je jeho múdrost, aký hlboký základ jeho intelektu a aká bohatá jeho sláva, keď pomocou nepatrnej zmyslovej veci s takou ľahkosťou kladie nesmiernu nádheru do poznávacieho zmyslu, a tým vyvolá radosť a najsladšou harmóniou obveselí celú ľudskú prirodzenosť. Ešte nádhernejšie sa ukazuje stvoriteľ v samotnom vegetatívnom živote, z ktorého vychádza ruža. A ešte nádhernejšie žiari obraz stvoriteľa v živote rozumového poznania, ktoré dáva svetlo všetkému zmyslovému; tam vidíme, aký slávny je onen vládca, ktorý prostredníctvom prírody ako prostredníctvom zákona rozkazuje všetkému, ktorý všetko uchováva v nepominiuteľnom druhu nad čas a zároveň časove v pominuteľných jednotlivých bytostiah; a ako všetko vzniká podľa tohto zákona prírody, hýbe sa a pôsobí tak, ako prikazuje zákon prírody, v ktorom okrem sily tohto intelektu, ktorý je stvoriteľom všetkého, nič iné nie je živé.

37.

Aristoteles videl to isté, že totiž s odstránením zmyslového poznania odstraňujú sa zároveň aj zmyslové predmety. V *Metafyzike* hovorí: Keby nebolo oživených, vnímajúcich bytostí, nebolo by ani zmyslu ani zmyslových vecí a podobne.

Teda mal pravdu Protagoras, keď v človekovi videl mieru vecí:

z prirodzenosti svojho zmyslového poznania človek vie, že zmyslové je tu kvôli poznaniu; zmyslové veci meria tak, aby zmyslovým spôsobom mohol pochopiť slávu božieho intelektu. Tak to robi s intelligibilnými vecami, keď ich vzfahuje na poznávaciu schopnosť svojho intelektu. Z toho istého hľadiska pozoruje napokon zrakovú schopnosť v jej nesmrteľnej prírodzenosti, aby sa mu boží intelekt mohol ukázať vo svojej nesmrteľnosti. A tak sa stáva učenie evanjelia stále zrejmajším; kladie stvoreniu za cieľ vidieť Boha bohov v Sione v majestáte jeho slávy, v zjavení otca, v ktorom je všetka hojnosc. A tento nás spasiteľ, prostredníctvom ktorého boh stvoril aj veky a ktorý je práve božím slovom, slabuje, že sa boh v onen deň ukáže a že potom oni budú žiť večným životom.

Toto zjavenie treba chápať tak, akoby niekto jediným pohľadom uvidel Euklidov intelekt a týmto pohľadom pochopil celé umenie, ktoré rozvíja Euklides vo svojich *Elementoch*. Teda boží intelekt je umením všemohúceho, prostredníctvom ktorého stvoril veky, všetok život a intelekt. Pochopiť toto umenie, keď sa čisto ukáže v onen deň, keď sa pred ním ukáže dokonale čistý intelekt, znamená získať synovstvo boha a dedičstvo večného kráľovstva. Ak totiž intelekt bude mať v sebe umenie, ktoré môže stvoriť večný život a večnú radosť, dosiahne posledné poznanie a blaženosť.

38.

Ako sa však uskutočňuje poznanie pomocou vnemov jednotlivých zmyslov, ktoré všeobecnú zmyslovú schopnosť vnímania zaraďujú a roztriedujú do druhov, a ako sa táto trpnosť (*passio*), totiž vtláčanie vnemov, v zmysle stáva činnosťou a ako môže byť pochop plný myšlienkových foriem, aj keď je sám jednoduchou formou, poznáš, ak si všimneš, ako zrak uzatvára v sebe formy všetkých viditeľných vecí a poznáva ich, keď sa mu predstavujú, z vlastnej prirodzenosti pomocou vlastnej formy, ktorá zahrnuje v sebe formy všetkých viditeľných vecí.

Tak to vidiš pri intelekto; jeho formou je jednoduchosť myšlienkových foriem, ktoré poznáva z vlastnej prirodzenosti, keď sa mu predstavujú zbavené hmoty; a tak isto, keď sa pozdvihne k duchovným bytosťiam (*intelligentiae*), ktoré majú ešte výraznejšiu jednoduchosť formy a všetko vidia aj bez toho, že by sa im to predstavovalo v obraze. A napokon poznáš, že v prvom intelekto je všetko schopné takého stupňa poznania, že poznanie dáva pozanámu bytie tak ako pravzor, ktorý dáva všetkým formám bytie tým, že sa sám robi vzorom. A vidiš, prečo

sa zmysel nedotýka myšlienkových vecí, ani intelekt duchovných bytosťí a od neho vyšších vecí; práve preto, že nijaké poznanie nemôže vniknúť do niečoho, čo je od neho jednoduchšie. Poznanie je totiž meranie. Miera je však jednoduchšia ako to, čo sa má merať, a tak isto aj jednotka, ktorá je mierou čísla. Pretože je však toto všetko spolu obsiahnuté v beryle a v grafickom znázornení a mnohí o tejto veci výstižne napísali, nechcem to ďalej rozvádzat.

Končiac svoju knižičku, hovoríme s Platónom⁴⁷; Veda je veľmi stručná a bolo by najlepšie sprostredkovať ju bez písania osobne, keby tu boli ľudia, ktorí po nej túzia a majú pre ňu nadanie. Platón však len tých pokladá za spôsobilých, ktorí s takou dychtivosťou túzia po mûdrostí, že by chceli radšej zomrieť ako žiť bez poznania, a tých ľudí, ktorí sa vedia zdržať telesných pokleskov a rozkoší a majú prirodzené nadanie.

S tým všetkým súhlasím a pripájam ešte, že okrem toho musí byť človek ešte veriacim a Bohu oddaným a od neho si má častými a nepretržitými modlitbami vyprosiť osvietenie. Dáva totiž mûdrost tým, ktorí v pevnej viere tolko žiadajú, kolko stačí pre spásu. Moja knižička im poskytne — i keď som ju nespracoval dosť starostlivo — možnosť uvažovať, objavovať skryté veci, dotýkať sa vyšších oblastí, vždy zotrvať v chvále Boha (po ktorom túži každá duša), ktorý sám robí zázraky a je na veky vekov velebený.

Bohu bud chvála!

18. augusta 1458.